

TEMA 8. A SEGUNDA REPÚBLICA E A GUERRA CIVIL

I.- O ESTABLECEMENTO DA II REPÚBLICA (tema composición ABAU)

1.1. A CAÍDA DA MONARQUÍA E O GOBERNO PROVISIONAL

Nas eleccións municipais do domingo **12 de abril**, aínda que no medio rural seguían tendo a maioría os partidos monárquicos (grazas ao control dos caciques), nas cidades triunfaron claramente os republicanos. Incluso antes de coñecerse os resultados oficiais, o día 14 proclamábase a República en diversas cidades e vilas. O primeiro concello en facelo foi Eibar (Guipúscoa) e a noticia espallouse con rapidez nesa mañá, a través do telégrafo, por toda España; as novas autoridades daban a noticia á multitude congregada diante das respectivas casas consistoriais. En Galicia, a candidatura republicano-socialista triunfou naqueles puntos onde a presenza obreira e republicana era máis activa (Ferrol, Vigo, A Coruña).

En Barcelona, Luís Companys proclama a república desde o concello de Barcelona; pouco máis tarde Francisco Maciá desde a Deputación, facéndose eco das aspiracións nacionalistas, proclama a República catalá e o Estado catalán como Estado integrante da Federación Ibérica e invitaba aos demais pobos de España a unirse á federación.

En Madrid, ante a sorpresa e pasividade das autoridades monárquicas (*¿Qué quiere que lle diga cando un pobo se deita monárquico e se ergue republicano?*, comentou o almirante Aznar, presidente do derradeiro goberno monárquico, a un periodista) e contando co apoio popular, o comité da coalición republicano-socialista fíxose rapidamente co poder sen derramamento de sangue e coa maior orde posible. Ante estes acontecementos, o rei, que non tiña o apoio dos militares e aconsellado polos seus polos seus ministros, decidiu partir para o exilio.

O primeiro goberno republicano (deseñado no Pacto de San Sebastián) estará presidido por **Niceto Alcalá Zamora** e os seus membros representaban ás principais forzas da Conxunción Republicano-Socialista: republicanos conservadores, de esquerda e radicais, socialistas e nacionalistas cataláns e galegos. A marxe da coalición quedaban a dereita monárquica, os nacionalistas vascos e o obreirismo máis radical (comunistas e socialistas).

Na noite do mesmo día 14 asume o poder o **Goberno provisional** e comeza a actuar: decreta amnistía xeral, proclama as liberdades públicas e sindicais e comeza a elaborar as liñas do que serán as grandes reformas.

O primeiro problema xorde en Cataluña pola proclamación do Estado catalán e da república federal. Esta situación provocou moita preocupación e desconfianza no Goberno provisional, porque supoñía a transgresión do Pacto de San Sebastián, no que se establecera que habían de ser as Cortes constituíntes as que decidisen sobre o novo modelo de Estado. O día 17 viaxaron a Barcelona varios ministros para acordar con Maciá un programa que acelerase a autonomía catalá, e que incluía o recoñecemento dun órgano de

gobierno autónomo –a *Generalitat*- e a ratificación polas Cortes constituíntes dun estatuto elaborado polas forzas políticas catalás e aprobado en referendo polo pobo catalán. A Segunda República nacía así recoñecendo o dereito de autonomía das rexións españolas.

1.2. AS FORZAS POLÍTICAS (tema composición ABAU)

A República creou actitudes de apoio e rexeitamento que dividiron á sociedade española entre os que apoiaban ao novo réxime (as esquerdas) e os que querían volver á anterior situación (as dereitas) e crearon un ambiente de tensión que foi aumentando ata desencadear a Guerra Civil de 1936. **Diversos factores e circunstancias contribuíron a crear esta situación:**

A depresión económica internacional derivada da **crise de 1929** (crack da Bolsa de Nueva York) non axudou nada, afectando negativamente á economía do país xa que produciu un estancamento da produción e un incremento do paro, agravado pola imposibilidade de emigrar cara ao exterior.

Unha sociedade dividida e enfrontada, tanto no mundo rural como no urbano. No campo, existían grandes desequilibrios, especialmente no sur, onde a riqueza dos terratenentes contrastaba coa miseria dos xornaleiros. Nas cidades, aumentaran considerablemente as clases medias e o proletariado, que eran grupos favorables ás reformas republicanas e desexaban desprazar do poder ao grupo dominante tradicional; sen embargo, entre eles existían fortes diferenzas, pois as clases medias defendían unha democracia liberal e reformista, e as organizacións obreiras esixían un cambio social máis profundo.

A loita de clases agravouse porque todos os grupos adoptaron posicións intransixentes: o bloque de poder tradicional (terratenentes, burguesía financeira e industrial) non aceptou reformas que limitasen os seus beneficios; retirou capitais e limitou os investimentos, de modo que se reduciron os postos de traballo. Como consecuencia, as condicións dos traballadores empeoraron e radicalizaron as súas posturas con accións violentas.

En resumo, o novo réxime provocou a inmediata oposición dos terratenentes, a Igrexa, os grandes empresarios, financeiros, etc.; mentres que as organizacións obreiras de esquerdas optaron en moitos casos, pola vía revolucionaria, provocando graves alteracións da orde pública, o que complicou aínda máis a situación para os gobernantes republicanos.

Fragmentación e polarización política, derivada do novo papel asignado pola República aos cidadáns a través da súa participación libre e democrática nas eleccións, así como na liberdade de asociación e sindicación. Todo contribuíu á politización da vida cotiá e á aparición de correntes de opinión materializadas en multitude de partidos políticos. En liñas xerais, pódense diferenciar catro grandes grupos políticos e ideolóxicos:

- **Republicanos**: pequena burguesía urbana e moitos intelectuais. Defenden a república como forma de Estado, o laicismo e o reformismo en distintos grados. **De ámbito estatal**, entre os **republicanos de**

dereitas están a Dereita Liberal Republicana (1930, dirixida por Niceto Alcalá Zamora); e unha formación de centro-dereita, o Partido Republicano Radical de Alejandro Lerroux. Estes partidos derivaron a posicións conservadoras e contrarias a algunhas das reformas do goberno republicano. Republicanos de esquerdas son: Acción Republicana (1925, de Manuel Azaña) e o Partido Republicano Radical Socialista (1930, de Marcelino Domingo). **No ámbito rexional** destacan 1) Organización Republicana Gallega Autónoma (ORGA, 1929, liderada por Santiago Casares Quiroga). Estas tres organizacións agrupáronse a partir de 1934, en Esquerda Republicana. 2) Esquerra Republicana de Catalunya (de Luís Companys e Francesc Macià). Estes partidos non mantiveron posturas revolucionarias.

- **Esquerdas**: proletariado urbano (obreiros) e rural (campesiños e xornaleiros agrícolas). Defenden os intereses das clases traballadoras, piden a abolición da propiedade privada e das diferenzas de clase, oscilan entre o apoio e a oposición aos gobernos republicanos. Distínguense: **PSOE**, que medrará de xeito espectacular durante a 2ª República, distinguíndose no seu seo dúas tendencias, unha socialdemócrata, dirixida por Indalecio Prieto (partidaria de retrasar os plantexamentos revolucionarios) e outra máis radical, liderada por Largo Caballero (secretario xeral da UGT) que consideraba a República como un camiño cara ao socialismo. Máis á esquerda estaba o **PCE** (Partido Comunista de España). Os **anarquistas** están representados polo sindicato **CNT** (Confederación Nacional de Traballadores) e a **FAI** (Federación Anarquista Ibérica), corrente máis radical e revolucionaria que defendía a vía insurreccional e armada.
- Os **partidos conservadores e católicos** tradicionais desmoronáronse trala proclamación da República; e só sobreviviron unha multitude de pequenos grupos. A súa base social está formada por pequenos e medianos propietarios agrarios e a burguesía urbana. Defenden unha visión cristiá da vida, os dereitos da Igrexa, a propiedade privada e a orde tradicional. Entre estes grupos cabe sinalar ao **Partido Agrario**, e **Acción Popular**, base da **CEDA** (Confederación Española de Dereitas Autónomas) coalición electoral creada en 1933, por Gil Robles). Tamén os **nacionalismos** presentarán **partidos conservadores**; así en Cataluña destacará a Liga Catalana (novo nome da Liga Rexionalista desde 1933); e no País Vasco, o **Partido Nacionalista Vasco**.
- **Contrarios á República e claramente autoritarios**: non aceptaron a legalidade republicana, decláranse antimarxistas e defenden a unidade da patria, a orde social e o catolicismo. A base social destes grupos políticos está formada pola oligarquía terratenente xunto coa alta burguesía financeira e industrial. Hai que distinguir entre os **monárquicos** de **Comunión Tradicionalista** (formada polos carlistas) e **Renovación Española**, liderada por José Calvo Sotelo, e que defenderá a necesidade dun golpe de Estado para acabar coa República; e os **grupos de corte fascista**, que en 1931 crearon as **Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista (JONS)**, que en 1934 se unirán a **Falange**

Española (FE), creada por José Antonio Primo de Rivera en 1933. En 1934, ámbalas dúas formacións únense como **FE de las JONS**. Estes últimos presentan unha ideoloxía antidemocrática, un nacionalismo español e a organización de grupos paramilitares de acción directa para enfrontarse aos militantes de esquerda.

1.3. A CONSTITUCIÓN DE 1931 (tema composición ABAU)

O Goberno Provisional tiña como obxectivo prioritario convocar **eleccións xerais a Cortes constituíntes** dunha soa cámara, para dotar á república dunha constitución. Mantívose o sufraxio universal masculino, pero rebaixouse a idade mínima de voto aos vinte e tres anos. Foron as primeiras eleccións autenticamente libres e limpas en España. Estas eleccións celebráronse o 28 de xuño e deron de novo o triunfo á **alianza republicano-socialista**, polo que o Goberno non se modificou mentres non se aprobaba a constitución.

COMPOSICIÓN DOS PARLAMENTOS DA 2ª REPÚBLICA:

GRUPOS POLÍTICOS	1931 ESCANOS	1933 ESCANOS	1936 ESCANOS
DEREITA	41	204	124
CENTRO	119	168	51
ESQUERDA	279	94	278
OUTROS	---	---	20
TOTAIS	439	466	473

Goberno e Cortes tiñan diante de si unha inmensa tarefa e eran conscientes do moito que as clases populares esperaban deles. A primeira e principal tarefa foi a elaboración dunha **Constitución**, que foi o resultado dun compromiso entre socialistas e republicanos de esquerdas. As Cortes discutiron o proxecto constitucional en menos de catro meses. O día 9 de decembro de 1931 sometíase a votación nas Cortes e quedaba aprobada. Estas son algunhas das súas características:

- ◆ Establecía unha **estrita división de poderes** e falaba de soberanía popular.
- ◆ O **poder lexislativo** residía nas Cortes que eran unicamerais e tiñan unha ampla capacidade lexislativa, de control político sobre o goberno e incluso podían destituír ao presidente da república.
- ◆ O **poder executivo** reside no Consello de Ministros, dirixido polo seu presidente (ou xefe de goberno).
- ◆ O **poder xudicial** é totalmente independente.
- ◆ A **Xefatura do Estado** atribuíuse ao presidente da república, e entre as súas funcións destacaron a de nomear e destituír ao presidente do goberno, promulgar as leis e disolver as Cortes ata dúas veces como máximo. O seu mandato dura sete anos, e nomea ao xefe de goberno, que previamente conseguira a confianza das Cortes.
- ◆ Recollía unha **ampla declaración de dereitos e liberdades** (voto feminino, matrimonio civil, divorcio, educación primaria obrigatoria e gratuíta...)
- ◆ **Estado aconfesional**, liberdade de culto, separación entre o Estado e a Igrexa e eliminábase o financiamento estatal da Igrexa. Prohibía ás

congregacións relixiosas exercer a ensinanza, o comercio e a industria. Estes artigos provocaron o debate máis exacerbado e de máis graves consecuencias.

♦ **Recoñecemento das autonomías rexionais**

A Constitución definía España como unha república de traballadores de toda clase e como un **Estado integral compatible coa autonomía dos municipios e rexións**. Os dereitos, deberes e liberdades dos españois estaban claramente especificados. Ademais de recoller os dereitos individuais clásicos, a nova Constitución incorporaba os de libre asociación, reunión e sindicación. O sistema económico combinaba o dereito de propiedade privada (aínda que podía ser expropiada con indemnización) co dereito do Estado de intervenir en asuntos económicos. A Constitución deseñaba así un modelo de economía mixta, moi avanzado para a época. Esta constitución naceu sen o consenso de todas as forzas políticas. A dereita non republicana rexeitouna e mostrou a súa disposición a revisala.

Semanas antes de aprobar a Constitución, as Cortes xulgaron as responsabilidades do rei Afonso XIII no golpe de Estado que instaurou a ditadura de Primo de Rivera. As Cortes declarárono “culpable de alta traizón”, despoúírono dos seus bens, dereitos e títulos e condenárono ao desterro perpetuo.

III.- O BIENIO REFORMISTA (abril 1931-novembro 1933). AS GRANDES REFORMAS DA REPÚBLICA (tema composición ABAU)

A este primeiro período denomínaselle *bienio reformista*, polas importantes reformas que se realizaron ou tamén *bienio republicano-socialista* ou bienio de esquerdas polas forzas políticas que gobernaron.

3.1. O GOBERNO REFORMISTA DE AZAÑA

Unha vez aprobada a Constitución, as Cortes elixiron presidente da República a Niceto **Alcalá Zamora** e este encargoulle a **Manuel Azaña** que formase goberno. A súa intención era que continuasen todas as forzas políticas representadas no goberno provisional; pero Lerroux, líder do Partido Radical, rexeitou permanecer no goberno se continuaban os socialistas. Azaña optou pola **alianza dos republicanos de esquerda e os socialistas** ao considerala máis estable.

O primeiro bienio caracterizouse por unha política xeral de reformas que tiña como propósito a modernización e a democratización do país.

A política relixiosa: a Igrexa sempre tivera en España unha posición privilexiada e agora quería reducirse a súa influencia na educación, na política e na economía. “*España deixou de ser católica*”, dixo Manuel Azaña, referíndose a que a relixiosidade debía quedar limitada ás prácticas individuais. Isto reflectía, en certa medida, o clima anticlerical existente na sociedade española, que se puxo de manifesto nunha serie de accións violentas que culminaron coa queima de igrexas e conventos, de igual maneira que sucedera

con motivo da “Semana Tráxica” de Barcelona. Os responsables foron grupos minoritarios de tendencia anarquista e as consecuencias foron desastrosas para a república ao provocar o descrédito do goberno ante a opinión pública católica do país e do estranxeiro.

Medidas como a lei do divorcio, o matrimonio civil, o peche dos centros educativos relixiosos, a retirada dos crucifixos das escolas ou a creación de cemiterios civís foron considerados por uns como vitorias e sentidas por outros como derrotas. O enfrontamento entre a Igrexa e o Estado acentuouse tras a aprobación da Constitución e fixo que a **cuestión relixiosa** se convertese nun dos motivos claves do enfrontamento entre españois en 1936.

A reforma do exército: en 1931 o exército presentaba graves deficiencias na estrutura (exceso de oficiais, distribución de unidades arcaica) e equipamento (escaso e obsoleto). A necesidade de reformalo era evidente, especialmente desde o fracaso de 1898, pero non se realizaba polas múltiples dificultades que se presentaban. Foi Azaña quen emprendeu a reforma do exército en profundidade con tres obxectivos básicos:

- Eliminar o poder político dos militares
- Reducir o número de oficiais, corpos e unidades
- Aumentar a súa eficacia.

Este conxunto de medidas formaron a “**Lei Azaña**” que establecía: esixencia de que todos os mandos militares xuraran fidelidade á República; supresión da Lei de xurisdicións; establecemento do dereito de xubilación remunerada; reorganización xeral das unidades do exército; e supresión da Academia Militar de Zaragoza (que dirixía Franco desde 1928).

Estas reformas crearon malestar entre algúns sectores do exército, que argumentaban, ademais de motivos de carácter persoal, o seu descontento co proceso de creación das autonomías, nas que vían o inicio da disolución da integridade da patria.

A reforma agraria: foi sen dúbida, a obra de maior importancia do bienio de esquerdas. Prevía a expropiación dos latifundios sen cultivar e a repartición das terras entre os xornaleiros. O seu obxectivo era mellorar a produción agraria e a vida dos campesiños. En 1932 aprobábase a **Lei de reforma agraria** que pretendía a modernización técnica así como acabar co latifundismo e realizar unha redistribución da propiedade máis xusta mediante o asentamento de campesiños nas terras expropiadas. Para a aplicación desta lei foi aprobado o Instituto de Reforma Agraria (IRA), pero a complexidade da lei, a falta de recursos financeiros e a oposición frontal dos propietarios agrícolas fixeron que a reforma camiñase moi lentamente e as terras entregadas aos campesiños foran escasas, coa conseguinte decepción dos xornaleiros que levaron a cabo protestas radicais. Estalaron insurreccións anarquistas con tráxicos enfrontamentos coas forzas da orde pública.

A reforma educativa e a política cultural: o goberno de Azaña desenvolveu unha intensa actividade educativa destinada tano a diminuír as elevadas taxas de analfabetismo da poboación total (30-50%) e mellorar o nivel cultural da poboación, como a modificar a mentalidade xeral, formando cidadáns libres e responsables capaces de levar a cabo a modernización do país. A nova

filosofía educativa consistía en: ensino obrigatorio, gratuíto e laico. O desexo de levar a instrución e a cultura a todos os lugares de España propiciou a aparición de novas experiencias. Entre elas destacaron as Misións Pedagóxicas, organizadas polo Ministerio e que levaron polos pobos, teatro, cine, conferencias, libros.... e A Barraca, agrupación teatral de estudantes universitarios dirixidos por Federico García Lorca que percorreu España representando pezas de teatro clásico e popular.

Os estatutos de autonomía: un dos problemas que se arrastraba desde a Restauración era a organización territorial do Estado, debido ás aspiracións das rexións con sentimentos nacionalistas ou autonomistas. A constitución intentou resolvelo mediante o recoñecemento do dereito á autonomía das rexións. Cataluña foi a primeira en iniciar o proceso, partindo a iniciativa de Esquerra Republicana. En xuño de 1931 foi elaborado o Estatuto de Nuria, que se aprobou en plebiscito polo 99% dos votantes cataláns. O seu debate nas Cortes alongouse ata setembro de 1932 cando se aprobou o Estatuto catalán e creábase a *Generalitat*.

3.2. PROBLEMAS E CRISE DO BIENIO REFORMISTA

A obra do bienio reformista provocou unha forte oposición tanto na esquerda coma na dereita.

Os anarquistas e o problema da orde pública. As medidas reformistas do Goberno para mellorar a condición social dos traballadores do campo foron obstaculizadas polos grandes e medianos propietarios, quen, en moitos casos, deixaron de traballar a terra e non contrataban braceiros como medida de protesta. Estas actitudes provocaban a desesperación pola falta de traballo, situación que orixinaba tumultos e alteración da orde pública. Os sindicatos convocaban folgas e manifestacións. A maioría da CNT, e especialmente o seu sector máis radical, a Federación Anarquista Ibérica (FAI), pretendía establecer o anarquismo libertario mediante a acción directa, a folga xeral e a insurrección armada. Nalgúns puntos de Castela, Andalucía e Estremadura producíronse ocupacións ilegais de terras como aconteceu a finais de 1931 e comezos de 1932 en Corral de Almaguer (Toledo), Palacios Rubios (Salamanca); Castilblanco (Badaxoz) e Arnedo (Logroño).

Pero o período culminante de folgas xerais, insurreccións, ocupacións de terras e tentativas revolucionarias anarquistas foi o ano 1932. En xaneiro produciuse o primeiro intento de revolución na conca mineira do Alto Llobregat, dirixido pola CNT. Máis sangentos foron os disturbios na provincia de Cádiz que culminaron nos **sucesos de Casas Viejas**, un pobo gaditano situado nunha zona de fame endémica, desemprego e pobreza extrema, agravada polo boicot dos patróns á República. O día 10 de xaneiro de 1933, os seus habitantes proclamaron o comunismo libertario, colectivizaron as terras, cortaron as liñas telefónicas e cavarón trincheiras. A represión foi especialmente sanguinaria: as forzas da orde pública mataron a tiros oito campesiños durante as loitas e fusilaron sen máis outros doce unha vez sufocado o levantamento.

Estes feitos causaron un forte impacto na opinión pública e foron utilizados polas dereitas para desprestixiar ao Goberno. Tanto a prensa coma a opinión pública atacaron con saña a Azaña acusándoo de ser o responsable dos feitos.

Reorganización e reacción da dereita. Coa crise da monarquía desapareceran os partidos conservadores tradicionais pero coa chegada da República apareceron novos grupos políticos aos que se adheriron todos aqueles descontentos coa lexislación reformista e laica. Unha minoría apoiou a formación de organizacións de ideoloxía fascista que rexeitaban o parlamentarismo e a democracia, os partidos políticos e o capitalismo, e eran partidarias do emprego da violencia para combater a aqueles que consideraban os seus inimigos (marxistas, comunistas e anarquistas). Ramiro Ledesma e Onésimo Redondo fundan en 1931 as **Xuntas Ofensivas Nacional Sindicalistas** (JONS) e Xosé Antonio Primo de Rivera (fillo do ditador) en 1933 **Falange Española** (FE). Estas organizacións fusionáronse en 1934 dando lugar a FE de las JONS.

Determinados sectores conservadores, nostálxicos do pasado (nobres, grandes terratenentes, alta burguesía...) fundaron partidos de carácter monárquico e autoritario como **Comunión Tradicionalista** (1931) formada por carlistas; e **Renovación Española** (1933) creada por monárquicos afonsinos e algúns fascistas. Ambas foron contrarias á República e ás súas reformas.

Outro sector da dereita católica para quen non era fundamental o tipo de réxime (republicano ou monárquico) senón a defensa dos valores católicos e da propiedade privada, organizaron partidos como o **Partido Agrario e Acción Popular**. En febreiro de 1933 baixo o liderado de José María Gil Robles fundouse a **Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA)**, un novo partido que aglutinou distintas dereitas rexionais e non se pronunciou sobre a forma de goberno.

Os grupos monárquicos trataron de atraer a militares agraviados polas reformas de Azaña e fomentaron unha conspiración militar. En agosto de 1932, o **xeneral Sanjurjo** intentou un **golpe de Estado**, pero tivo escaso éxito e foi xulgado e condenado a morte, aínda que o goberno conmutou a pena por cadea perpetua. Como reacción, os republicanos e os socialistas deixaron de lado as súas diferenzas e aproximaron as súas posturas, o que permitiu a aprobación de leis como o Estatuto de Autonomía de Cataluña, a expropiación de terras da alta nobreza e a Lei de Reforma Agraria.

A crise da coalición republicano-socialista. Ao longo de 1933 as dificultades para a coalición governamental foron en aumento, tanto pola falta de entendemento entre os seus membros como pola presión exercida polas forzas conservadoras e de dereitas que se reorganizan.

A mediados de 1933, o goberno Azaña sufría o acoso das organizacións de empresarios e patróns, que criticaban as reformas laborais e a reforma agraria. Tamén a **CNT proseguía as súas folgas** e mobilizacións. Á crise desta coalición contribuíu a **postura de acoso e derrubamento do Partido Radical** liderado por Lerroux, quen vía na caída de Azaña a súa posibilidade para

alcanzar a presidencia. Tamén influíu o malestar do presidente da República, o católico Alcalá Zamora, co goberno de Azaña e a súa lexislación en materia relixiosa. Outro gran problema foi que dentro das filas socialistas cobraba cada vez máis forza a proposta de poñer fin á colaboración cos republicanos.

Azaña dimite e Lerroux forma novo Goberno pero non recibiu o apoio dos republicanos de esquerda nin dos socialistas e tamén dimite. Ante esta situación, o novo presidente do Goberno, Martínez Barrio, convoca eleccións xerais para novembro de 1933.

A campaña electoral foi intensa. As forzas da dereita presentaron unha candidatura común formada pola CEDA, Renovación Española, agrarios e independentes. Os republicanos e os socialistas presentáronse por separado. Os anarquistas chamaban á abstención. Por primeira vez en España votaban as mulleres que constituían máis da metade do censo.

IV.- O BIENIO DE CENTRO-DEREITA (novembro 1933-febreiro 1936)

As eleccións de novembro de 1933 foron gañadas polas forzas de dereitas. O partido máis votado foi a CEDA de Gil Robles seguido do Partido Radical Republicano de Lerroux. O presidente Alcalá Zamora nomeou xefe de Goberno a Lerroux, que contaba co apoio parlamentario da CEDA. Este segundo período foi chamado polas esquerdas o *“Bienio Negro”*, polas súas connotacións reaccionarias e conservadoras, mentres que algúns historiadores o cualifican como Bienio radical-cedista en alusión ás dúas principais forzas políticas parlamentarias desta etapa.

4.1. OS GOBERNOS DO PARTIDO RADICAL

As medidas adoptadas polos gobernos presididos por Lerroux foron claramente **contrarreformistas**. A reforma agraria foi desmantelada; o sistema de autonomías foi paralizado, obstaculizando a aplicación do Estatuto catalán e atrasando a discusión dos proxectos vasco e galego. Os créditos para a construción de escolas diminuíron; sen embargo, non se reformou a Lei Azaña sobre o exército.

As folgas e os conflitos aumentaron considerablemente. Os anarquistas protagonizaron pola súa conta diversas insurreccións e folgas que tiveron fonda repercusión en Aragón e A Ríoxa. A tensión social no campo foi en aumento. En xuño de 1934 os campesiños convocados pola UXT, levaron a cabo unha folga xeral no sur de España que foi duramente reprimida.

4.1. OS SUCESOS DE OUTUBRO DE 1934

A comezos de outubro, a CEDA esixiu entrar no Goberno, formándose así un novo **goberno radical cedista** (con tres ministros da CEDA). Os republicanos de esquerda consideraron a entrada da CEDA no goberno como unha traizón á república. Os socialistas promoveron a insurrección, que comezou o 5 de outubro coa **convocatoria dunha folga xeral** nas principais cidades. A escasa planificación e o cansazo dun verán repleto de folgas, frustrou a tentativa. A

insurrección limitouse á revolta nacionalista en Cataluña e ao levantamento obreiro en Asturias.

En Cataluña a entrada no Goberno de ministros da CEDA foi interpretada como unha ameaza ao estatuto de autonomía. **Lluís Companys**, presidente da Generalitat, proclamou o “**Estado Catalán dentro da República Federal Española**”, quebrantando a legalidade republicana. O intento de rebelión armada foi rapidamente abortado pola gornición militar de Barcelona. O estatuto catalán foi suspendido e os membros da Generalitat foron detidos e condenados a distintas penas de cárcere.

Só en **Asturias**, entre os días 5 e 18 de outubro, se produciu unha auténtica revolución social, xa que alí si se logrou forxar unha alianza obreira que agrupou a UGT, a CNT e aos comunistas baixo a consigna UHP (Unión de Hermanos Proletarios). A revolución partiu de dous centros mineiros, Sama de Langreo e Mieres. Grupos de mineiros armados ocuparon a conca mineira e as cidades de Avilés e Xixón, apoderándose da fábrica de armas de Trubia e chegaron a tomar o centro de Oviedo.

O Goberno declarou o Estado de guerra e recorreu ás unidades militares do Protectorado de Marrocos, a Lexión e os regulares (ao mando do xeneral Franco), que xunto á Garda Civil levaron a cabo unha **durísima represión** cun balance aproximado de máis dun millar de mortos entre os que apoiaron a insurrección e uns 300 das forzas de seguridade e do exército.

4.2. O FINAL DO BIENIO DEREITISTA

Tras os sucesos de outubro e ao longo de 1935, a inestabilidade do Goberno foi en aumento; **a CEDA aumentou a súa presenza no Goberno** (Lerroux forma un novo goberno con maioría de ministros da CEDA) e moitas das reformas sociais e laborais realizadas no Bienio Progresista foron anuladas. Incluso chegou a planearse unha **Reforma Constitucional** que revisase, entre outras cuestións, a política relixiosa.

Pero antes de que a Constitución fose reformada estalaron dous escándalos que desprestixiaron moito ao Goberno. Foron o asunto do **straperlo** (introdución nos casinos de España dunha especie de ruleta trucada, subornando a membros do Partido Radical) e o caso **Nombela** (malversación de fondos públicos na que participaron membros do Goberno). Ante a imposibilidade de gobernar sen apoios parlamentarios e non medio dun ruxe-ruxe de golpe de Estado, Alcalá Zamora decidiu disolver as Cortes e convocar novas eleccións para o 16 de febreiro de 1936.

V.- A FRONTE POPULAR (febreiro-xullo de 1936)

5.1. AS ELECCIÓNS DE FEBREIRO DE 1936

Foron as últimas eleccións da Segunda República e as últimas eleccións libres en España en máis de 40 anos. A campaña electoral foi tensa e axitada pero non houbo alteracións significativas da orde pública. Foron unhas eleccións

limpas e cunha moi elevada participación. Nesta ocasión, a CNT cambiou de actitude ao non propugnar a abstención e incluso chegou a recomendar votar.

Os partidos republicanos de esquerda constituíron en xaneiro de 1936 unha grande alianza, a **Fronte Popular**, resultado dun acordo electoral, pero non de goberno, entre os partidos republicanos de esquerda, os socialistas e os comunistas, cun programa moderado baseado nunha amnistía xeral para os encarcerados polos sucesos de outubro de 1934 e a recuperación da política reformista do primeiro bienio.

Fronte a esa coalición electoral, as dereitas e o centro presentáronse desunidos. A CEDA fracasou no seu intento dunha coalición de dereitas a escala nacional e só logrou establecer pactos electorais concretos, nalgunhas provincias. Tamén fracasou a extrema dereita co seu intento de recompoñer o Bloque Nacional con Renovación Española, Acción Española e os carlistas de Comunión Tradicionalista.

Os resultados electorais supuxeron unha vitoria moi axustada da Fronte Popular. As esquerdas triunfaron nas grandes cidades, en Estremadura, Asturias e no litoral mediterráneo. As dereitas obtiveron os seus mellores resultados nos medios rurais das dúas Castelas, Aragón, Navarra e zonas do País Vasco.

5.2. O GOBERNO DA FRONTE POPULAR E A CRISE DA REPÚBLICA

O presidente da República Alcalá Zamora encargoulle formar goberno a Azaña, quen recorrerá unicamente aos republicanos de esquerda xa que os socialistas rexeitan participar nel. As primeiras medidas adoptadas por este novo goberno foron: unha **amnistía xeral** que liberou a milleiros de presos políticos (entre eles o catalán **Lluís Companys**, que foi repostado como presidente da Generalitat); o restablecemento da autonomía de Cataluña; os empresarios foron obrigados a readmitir os obreiros despedidos; e retomáronse as reformas nos ámbitos agrario, relixioso, social e militar.

Ponse en marcha a **Reforma Agraria de 1932**, que contemplaba a expropiación de terras se estas estaban inadecuadamente explotadas, caso de moitos latifundios andaluces e estremeños. A **FETT (Federación Española de Traballadores da Terra)**, sindicato de campesiños dentro da **UGT**, levou a cabo unha masiva ocupación de zonas de latifundio en Estremadura, Castela e Andalucía que foron legalizadas polo goberno. O enfrontamento entre a Igrexa e a República volveu xurdir de novo.

Unha vez constituídas as Cortes (maio de 1936) estas destituíron ao presidente da República, Alcalá Zamora (rexeitado tanto pola esquerda como pola dereita), e nomearon a **Azaña**, quen á súa vez nomeará presidente do goberno a **Santiago Casares Quiroga** (da ORGA).

Ante a vitoria das esquerdas nas eleccións, os empresarios adoptaron unha actitude hostil, pechando fábricas e sacando os seus capitais fóra do país. Como reacción, sucedéronse unha serie de folgas e manifestacións nalgúns casos violentas, realizándose mesmo ataques en contra de edificios relixiosos.

O Goberno viuse desbordado pola situación, e tanto a **CEDA** como os **Socialistas** contribuíron a agravalala polas súas posturas radicais (de dereita e de esquerda). Para os sindicatos e partidos obreiros había que ir moito máis rápido, non só no tempo de aplicación, senón no fondo da reforma, é dicir, crían chegado o momento de pór en práctica a esperada revolución social. Pola súa parte, a CEDA entrou en crise tras a derrota electoral, o que favoreceu que Falange incrementase a súa afiliación e puxese en práctica a “**dialéctica dos puños e as pistolas**” coa finalidade de provocar ás organizacións de esquerdas.

Ante a violencia e enfrontamentos na rúa entre os militantes da esquerda e da dereita, o Goberno reacciona e detén a José Antonio Primo de Rivera pechando as sedes de Falange, xa que moitos destes ataques procedían das milicias armadas falanxistas. Aínda así, a violencia na rúa e os crimes políticos seguiron en aumento tanto por parte da esquerda coma da dereita (bombas, tiroteos, *paseos* eran continuos). O problema da desorde pública foi empregado polos grupos de dereitas para desacreditar ao réxime republicano e ao Goberno da Fronte Popular.

O 13 de xullo, foi asasinado o deputado Calvo Sotelo, líder da extrema dereita monárquica (e que fora ministro durante a Ditadura de Primo de Rivera) como represalia ao asasinato do tenente Castillo da Garda de Asalto, feito que tradicionalmente se considerou que acelerou a sublevación militar.

Tras a orde pública, o problema máis grave ao que se enfrontou o novo goberno foi a **crise económica**: rápido aumento dos prezos, caída da peseta, redución da produción e aumento do desemprego.

5.3. A CONSPIRACIÓN MILITAR (SUBLEVACIÓN) –tema composición ABAU-

A organización da **conspiración militar** partiu dalgúns militares de extrema dereita e da **Unión Militar Española** (asociación militar semiclandestina), e planificouse tralo triunfo da Fronte Popular. O **goberno republicano tratou de desmantelar a trama golpista** realizando cambios e traslados nos altos mandos sospeitosos de participar na conspiración. Os que máis receos espertaban no Goberno eran **Franco** (que foi destituído como xefe do Estado Maior e afastado ás Illas Canarias), **Goded** (destinado ás Baleares) e **Mola** (trasladado a Navarra). A xefatura suprema da sublevación quedaría en mans do xeneral Sanjurjo. O Golpe estaba apoiado pola Falange e o Carlismo.

O asasinato en Madrid (o 13 de xullo) do deputado de dereitas José **Calvo Sotelo**, en represalia polo asasinato do tenente da Garda de Asalto, José **Castillo**, acelerou o proceso e sumou ao golpe militares indecisos, entre eles **Franco**. O **17 de xullo comezou a sublevación** (golpe de Estado) nas guarnicións do Protectorado de Marrocos e ao día seguinte estenderíase a toda a Península. A sublevación triunfou en numerosas zonas rurais do país, pero o seu fracaso en cidades tan importantes como Madrid, Barcelona ou Valencia ademais das rexións industriais, A Mancha, a rexión mediterránea e parte de

Andalucía fixo que derivase nunha sanguenta **Guerra Civil** que durou tres anos.

VI.- A GUERRA CIVIL (1936-1939)

6.1. AS DÚAS ESPAÑAS (tema composición ABAU)

A sublevación provocou a **división de España en dúas zonas**: unha, fiel á República e, outra, dominada polos sublevados, que se autodenominaron “nacionais”. As principais cidades, as zonas industriais e as reservas do ouro do Banco de España quedaron en poder do goberno e das organizacións políticas e sindicais da Fronte Popular; e as zonas agrarias máis conservadoras e de maioría católica, en mans dos militares sublevados.

A zona republicana estivo marcada por unha axitada vida política mentres que **na zona “nacional” produciuse un fortalecemento da autoridade política**: Franco foi nomeado xefe do goberno e Xeneralísimo dos exércitos e unificáronse todas as forzas políticas que apoiaron a sublevación nun único partido, a “Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista” (FET de las JONS).

Os dous bandos enfrontados na guerra civil española entendían de modo diametralmente oposto a súa participación no conflito. **Para o Goberno da República** e as forzas da Fronte Popular que o apoiaban, a acción dos militares non era máis que unha rebelión contra a orde legalmente establecida e contra as reformas que se reiniciaron a partir de febreiro de 1936. Non obstante, dentro deste bando había tremendas diferenzas ideolóxicas, xa que estaba constituído por un conxunto de forzas políticas e sociais moi heteroxéneas, desde os republicanos reformistas aos sectores revolucionarios (anarquistas ou comunistas), que tamén querían un cambio de réxime.

Para os protagonistas da sublevación, esta foi definida como un **Alzamento Nacional** de apoio espontáneo, popular e cívico-militar protagonizado polos sectores “sans” da sociedade e da patria. A parte do país que quedou baixo o seu control foi cualificada co nome de “España Nacional”, encarnación do pobo que vai loitar contra os outros, a anti-patria, a chusma marxista, os roxos. Contaron con apoio das oligarquías tradicionais, dos pequenos propietarios agrarios, das clases medias católicas, de partidos de dereitas como a CEDA e de organizacións da extrema dereita (falanzistas e tradicionalistas) e da Igrexa católica, que cualificou a guerra de “cruzada de liberación”.

6.2. A DIMENSIÓN INTERNACIONAL DA GUERRA (tema composición ABAU)

A guerra civil española estalou nun momento sumamente crítico nas relacións internacionais. Desde 1936 a tensión entre as grandes democracias europeas (Francia e o Reino Unido) e os réximes totalitarios fascista e nazi alcanzou un punto tal que calquera crise facía temer o desenlace dunha nova guerra mundial. De aí que a guerra de España provocase divisións na opinión pública e espertase a inquietude, sobre todo, nos gobernos británico e francés.

Os sectores conservadores e a maioría dos católicos percibírona como unha **contenda entre a civilización occidental e o comunismo ateo**, mentres que para os sectores populares e intelectuais da esquerda era unha **loita pola liberdade e contra o fascismo totalitario**.

A reacción inicial do goberno francés de prestar axuda á república non se puxo en práctica pola frontal oposición do seu aliado británico, que temía que calquera intervención no conflito español poñería en perigo a política de calma coa Alemaña nazi.

Ante esta situación, o Reino Unido e Francia impulsaron a **política de non intervención**. A finais de agosto de 1936 vinte e sete países, incluídos Alemaña, Italia e a URSS, subscribiron o **Acordo de Non Intervención en España**, polo que se prohibía a exportación a España de armas, munições e de material de guerra. Pouco despois constituíuse o **Comité de Non Intervención**; pero o acordo foi axiña *papel mollado* e deixou ao goberno lexítimo da república en clara desvantaxe fronte aos militares sublevados porque, mentres as democracias se escusaron no acordo para non apoiar a república, Alemaña e Italia incumprírono desde o primeiro momento.

A República só puido contar co apoio e a axuda militar da **URSS** de Stalin, e, de menor relevancia, de **Francia** e **México**. A axuda da URSS en material bélico, pilotos, técnicos e conselleiros políticos foi importantísima para soste a república e evitar o seu derrubamento inmediato. Pero esta axuda (pagada sempre ao contado cos depósitos de ouro do Banco de España) non foi tan copiosa nin regular coma a ítalo-xermana.

A decisión de Stalin de intervir na guerra civil española respondeu, sobre todo, a razóns políticas e estratéxicas. Unha derrota da república debilitaría a Francia e fortalecería o eixe nazi-fascista. O bando republicano contou, ademais, coa simpatía da esquerda de todo o mundo, que interpretaba a guerra de España como unha nova fronte de loita contra o fascismo. Miles de voluntarios estranxeiros abandonaron os seus países e alistáronse nas **Brigadas Internacionais**, que tiveron un papel destacado na defensa da República.

Os rebeldes recibiron axuda de soldados, armas e munições da Italia fascista e da Alemaña nazi (Lexión Cóndor), a cambio de concesións mineiras. Para Hitler, un triunfo do golpe militar podería privar a Francia dun aliado seguro no flanco sur. Ademais, a guerra española ía ser o **campo de probas para o seu material militar e para as novas tácticas de guerra**. A Mussolini unha vitoria dos militares rebeldes proporcionaríalle un aliado no Mediterráneo occidental. O bando franquista, aínda sen as reservas do Banco de España, non tivo demasiadas dificultades para financiar o custo da guerra. Alemáns e italiano proporcionáronlle créditos, que cobraron coa entrega de alimentos, materias primas e minerais.